Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ένατο τμήμα)

της 2ας Μαΐου 2019*

«Προδικαστική παραπομπή – Σύναψη δημοσίων συμβάσεων – Οδηγία 2014/24/ΕΕ – Κόστος εργασίας – Αυτόματος αποκλεισμός προσφέροντος που δεν ανέγραψε χωριστά στην προσφορά το εν λόγω κόστος – Αρχή της αναλογικότητας»

Στην υπόθεση C-309/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο Λατίου, Ιταλία) με απόφαση της 20ής Μαρτίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 7 Μαΐου 2018, στο πλαίσιο της δίκης

Lavorgna Srl

κατά

Comune di Montelanico,

Comune di Supino,

Comune di Sgurgola,

Comune di Trivigliano,

παρισταμένης της:

Gea Srl,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ένατο τμήμα),

συγκείμενο από τους K. Jürimäe, πρόεδρο τμήματος, S. Rodin (εισηγητή) και N. Piçarra, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Campos Sánchez-Bordona

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– η Gea Srl, εκπροσωπούμενη από τον E. Potena, avvocato,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

– η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον M. Santoro, avvocato dello Stato,

– η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους G. Gattinara και P. Ondrůšek καθώς και από την L. Haasbeek,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της οδηγίας 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ 2014, L 94, σ. 65), καθώς και των αρχών του δικαίου της Ένωσης στον τομέα των δημοσίων συμβάσεων.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Lavorgna Srl και, αφετέρου, του Comune di Montelanico (Δήμου Montelanico, Ιταλία), του Comune di Supino (Δήμου Supino, Ιταλία), του Comune di Sgurgola (Δήμου Sgurgola, Ιταλία) και του Comune di Trivigliano (Δήμου Trivigliano, Ιταλία) σχετικά με την ανάθεση δημόσιας συμβάσεως σε εταιρία που παρέλειψε να αναγράψει χωριστά το κόστος εργασίας στην οικονομική προσφορά της.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Οι αιτιολογικές σκέψεις 40 και 98 της οδηγίας 2014/24 έχουν ως εξής:

«(40) Ο έλεγχος της τήρησης [των] διατάξεων του […] εργατικού δικαίου θα πρέπει να διενεργείται στα ενδεδειγμένα στάδια της διαδικασίας προμήθειας, δηλαδή κατά την εφαρμογή των γενικών αρχών που διέπουν την επιλογή των συμμετεχόντων και την ανάθεση των συμβάσεων, κατά την εφαρμογή των κριτηρίων αποκλεισμού και κατά την εφαρμογή των διατάξεων σχετικά με τις ασυνήθιστα χαμηλές προσφορές. […]

[…]

(98) [Ο]ι απαιτήσεις για τους βασικούς όρους εργασίας που ρυθμίζει η οδηγία 96/71/ΕΚ [του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών (ΕΕ 1997, L 18, σ. 1)], όπως τα κατώτατα όρια αποδοχών, θα πρέπει να παραμένουν στα επίπεδα που ορίζει η εθνική νομοθεσία ή οι συλλογικές συμβάσεις που ισχύουν σύμφωνα με το ενωσιακό δίκαιο στο πλαίσιο της εν λόγω οδηγίας.»

4 Το άρθρο 18 της οδηγίας 2014/24 ορίζει τα εξής:

«1. Οι αναθέτουσες αρχές αντιμετωπίζουν τους οικονομικούς φορείς ισότιμα και χωρίς διακρίσεις και ενεργούν με διαφανή και αναλογικό τρόπο.

Ο σχεδιασμός των διαδικασιών σύναψης συμβάσεων δεν γίνεται με σκοπό τον αποκλεισμό της από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας οδηγίας ή τον τεχνητό περιορισμό του ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός θεωρείται ότι περιορίζεται τεχνητά όταν οι διαδικασίες σύναψης συμβάσεων έχουν σχεδιαστεί με σκοπό την αδικαιολόγητα ευνοϊκή ή δυσμενή μεταχείριση ορισμένων οικονομικών φορέων.

2. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να εξασφαλίσουν ότι, κατά την εκτέλεση των δημόσιων συμβάσεων, οι οικονομικοί φορείς τηρούν τις ισχύουσες υποχρεώσεις στους τομείς του περιβαλλοντικού, κοινωνικού και εργατικού δικαίου, που έχουν θεσπισθεί με το ενωσιακό δίκαιο, το εθνικό δίκαιο, συλλογικές συμβάσεις ή διεθνείς διατάξεις περιβαλλοντικού, κοινωνικού και εργατικού δικαίου, οι οποίες απαριθμούνται στο παράρτημα Χ.»

5 Κατά το άρθρο 56, παράγραφος 3, της εν λόγω οδηγίας:

«Όταν οι πληροφορίες ή τα δικαιολογητικά που πρέπει να υποβάλλονται από τους οικονομικούς φορείς είναι ή εμφανίζονται ελλιπείς ή λανθασμένες ή όταν λείπουν συγκεκριμένα έγγραφα, οι αναθέτουσες αρχές μπορούν –εφόσον δεν ορίζεται άλλως από την εθνική νομοθεσία με την οποία εφαρμόζεται η παρούσα οδηγία– να ζητούν από τους ενδιαφερόμενους οικονομικούς φορείς να υποβάλλουν, να συμπληρώνουν, να αποσαφηνίζουν ή να ολοκληρώνουν τις σχετικές πληροφορίες ή τα δικαιολογητικά εντός εύλογης προθεσμίας υπό την προϋπόθεση ότι τα σχετικά αιτήματα υποβάλλονται τηρουμένων απολύτως των αρχών της ίσης μεταχείρισης και της διαφάνειας.»

Το ιταλικό δίκαιο

6 Το άρθρο 83, παράγραφος 9, του decreto legislativo n. 50 – Codice dei contratti pubblici (νομοθετικού διατάγματος αριθ. 50 περί κώδικα δημοσίων συμβάσεων), της 18ης Απριλίου 2016 (τακτικό συμπλήρωμα της GURI αριθ. 91, της 19ης Απριλίου 2016, στο εξής: κώδικας δημοσίων συμβάσεων), όπως τροποποιήθηκε με το decreto legislativo n. 56 (νομοθετικό διάταγμα αριθ. 56), της 19ης Απριλίου 2017 (τακτικό συμπλήρωμα της GURI αριθ. 103, της 5ης Μαΐου 2017), έχει ως εξής:

«Παράβαση που αφορά ένα οποιοδήποτε τυπικό στοιχείο της αιτήσεως μπορεί να θεραπευθεί μέσω της διαδικασίας συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων περί της οποίας γίνεται λόγος στην παρούσα παράγραφο. Ειδικότερα, σε περίπτωση ελλείψεως ή μη πληρότητας των στοιχείων και του ευρωπαϊκού ενιαίου εγγράφου σύμβασης, περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 85, ή οποιασδήποτε άλλης ουσιώδους παρατυπίας που αφορά τα εν λόγω στοιχεία ή τις εν λόγω δηλώσεις, εξαιρουμένων των πλημμελειών που αφορούν την τεχνική και οικονομική προσφορά, η αναθέτουσα αρχή τάσσει στον προσφέροντα προθεσμία, μη υπερβαίνουσα τις δέκα ημέρες, για να υποβάλει, να συμπληρώσει ή να διορθώσει τις απαιτούμενες δηλώσεις, και επισημαίνει ποιο πρέπει να είναι το περιεχόμενο των εν λόγω δηλώσεων και ποια πρόσωπα υποχρεούνται να τις υποβάλουν […]».

7 Κατά το άρθρο 95, παράγραφος 10, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων:

«Οι οικονομικοί φορείς οφείλουν να αναγράφουν στην οικονομική προσφορά τους το κόστος εργασίας το οποίο φέρουν και το ποσό των δαπανών της επιχειρήσεως οι οποίες διατίθενται για την τήρηση των υποχρεώσεών τους στον τομέα της υγείας και της ασφάλειας στους χώρους εργασίας, εξαιρουμένων των παροχών που δεν απαιτούν εργασίες τοποθετήσεως, των υπηρεσιών διανοητικής φύσεως και των συμβάσεων περί των οποίων γίνεται λόγος στο άρθρο 36, παράγραφος 2, στοιχείο a). Όσον αφορά το κόστος εργασίας, οι αναθέτουσες αρχές ελέγχουν, πριν από την ανάθεση, ότι τηρήθηκαν οι διατάξεις του άρθρου 97, παράγραφος 5, στοιχείο d.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

8 Με προκήρυξη της 29ης Σεπτεμβρίου 2017, ο Δήμος Montelanico κίνησε διαδικασία ανοικτού διαγωνισμού του οποίου η αξία της συμβάσεως υπερέβαινε το προβλεπόμενο στο άρθρο 4 της οδηγίας 2014/24 κατώτατο όριο. Η εν λόγω προκήρυξη δεν υπενθύμιζε ρητώς την υποχρέωση των οικονομικών φορέων να αναγράφουν στην οικονομική προσφορά τους το κόστος εργασίας, που προβλέπεται στο άρθρο 95, παράγραφος 10, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων.

9 Έξι διαγωνιζόμενοι, μεταξύ των οποίων η Gea Srl και η Lavorgna, υπέβαλαν προσφορά.

10 Μετά τη λήξη της ταχθείσας προθεσμίας για την υποβολή των προσφορών, η επιτροπή του διαγωνισμού, προσφεύγοντας στη διαδικασία συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων (soccorso istruttorio), την οποία προβλέπει το άρθρο 83, παράγραφος 9, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων, κάλεσε ορισμένους από τους προσφέροντες, μεταξύ των οποίων και την Gea, να αναγράψουν το κόστος εργασίας που επρόκειτο να φέρουν.

11 Με απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2017, ο Δήμος Montelanico ανέθεσε τη δημόσια σύμβαση στην Gea.

12 Η Lavorgna, η οποία κατετάγη στη δεύτερη θέση στο πλαίσιο της διαδικασίας επιλογής, άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου προσφυγή με αίτημα, μεταξύ άλλων, την ακύρωση της ως άνω αποφάσεως, υποστηρίζοντας ότι η Gea έπρεπε να αποκλειστεί από τη διαδικασία διαγωνισμού, διότι παρέλειψε να αναγράψει στην προσφορά της το κόστος εργασίας, και ότι δεν έπρεπε να της έχει δοθεί η δυνατότητα συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων.

13 Το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο Λατίου, Ιταλία) υπενθυμίζει ότι, με την απόφαση της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo (C-27/15, EU:C:2016:404), και τη διάταξη της 10ης Νοεμβρίου 2016, Edra Costruzioni και Edilfac (C-140/16, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:868), το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος αν οι ανταγωνιστές μπορούν να αποκλειστούν από διαδικασία δημόσιου διαγωνισμού λόγω μη προσδιορισμού του σχετικού με την ασφάλεια στην εργασία κόστους και αν μια τέτοια παράλειψη μπορεί να θεραπευθεί εκ των υστέρων. Το Δικαστήριο υπογράμμισε συναφώς ότι, στην περίπτωση που μια προϋπόθεση συμμετοχής, επί ποινή αποκλεισμού, σε διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως δεν προβλέπεται ρητώς από τα έγγραφα του διαγωνισμού, αλλά μπορεί να προσδιοριστεί μόνον κατόπιν νομολογιακής ερμηνείας της εθνικής νομοθεσίας, η αναθέτουσα αρχή μπορεί να παράσχει στον προσφέροντα επαρκή προθεσμία για τη θεραπεία της παραλείψεώς του.

14 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι, όταν ο εθνικός νομοθέτης εξέδωσε τον κώδικα δημοσίων συμβάσεων για τους σκοπούς της μεταφοράς της οδηγίας 2014/24 στην ιταλική έννομη τάξη, προέβλεψε ρητώς ότι οι προσφέροντες υποχρεούνται να αναγράφουν στην οικονομική προσφορά τους το κόστος εργασίας το οποίο φέρουν, αποκλείοντας τη δυνατότητα της αναθέτουσας αρχής να προσφύγει στη διαδικασία συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων προκειμένου να καλέσει τους προσφέροντες που δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωση αυτή να θεραπεύσουν την παράλειψή τους.

15 Το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο Λατίου) διερωτάται ως προς τη συμβατότητα της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικής ρυθμίσεως με τις γενικές αρχές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, της ασφάλειας δικαίου και της αναλογικότητας, ιδίως στην περίπτωση όπου, όπως συμβαίνει στην υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί, η οικονομική προσφορά, η οποία δεν περιέχει ένδειξη του κόστους εργασίας, συντάχθηκε από την επιχείρηση που συμμετέχει στον διαγωνισμό σύμφωνα με τον φάκελο που έχει προκαθοριστεί για τον σκοπό αυτό από την αναθέτουσα αρχή, και όπου δεν τίθεται ζήτημα ουσιαστικής τηρήσεως των κανόνων σχετικά με το κόστος εργασίας.

16 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η εφαρμογή της εν λόγω εθνικής ρυθμίσεως θα μπορούσε να επιφέρει διακρίσεις σε βάρος των επιχειρήσεων που είναι εγκατεστημένες σε άλλα κράτη μέλη και οι οποίες θα επιθυμούσαν να συμμετάσχουν σε διαγωνισμό που προκηρύχθηκε από ιταλική διοικητική αρχή, διότι οι εν λόγω επιχειρήσεις δεν θα μπορούσαν να εμπιστευθούν την ορθότητα του προκαθορισμένου εντύπου που παρέχει η αναθέτουσα αρχή.

17 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunale amministrativo regionale per il Lazio (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο Λατίου) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στις κατά το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρχές της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου, σε συνδυασμό με τις αρχές της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, της ελευθερίας εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, που κατοχυρώνονται στη [Συνθήκη ΛΕΕ], καθώς και στις αρχές που απορρέουν από αυτές, όπως οι αρχές της ίσης μεταχειρίσεως, της απαγορεύσεως των διακρίσεων, της αμοιβαίας αναγνωρίσεως, της αναλογικότητας και της διαφάνειας, οι οποίες διατυπώνονται στην οδηγία [2014/24], η εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας, όπως η ιταλική ρύθμιση που απορρέει από τις συνδυασμένες διατάξεις του [άρθρου 95, παράγραφος 10, και του άρθρου 83, παράγραφος 9, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων], κατά την οποία η μη χωριστή αναγραφή, στις οικονομικές προσφορές διαδικασίας αναθέσεως δημόσιων συμβάσεων, του κόστους εργασίας επιφέρει, σε κάθε περίπτωση, τον αποκλεισμό της υποψήφιας επιχειρήσεως, χωρίς δυνατότητα συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων (“soccorso istruttorio”), ακόμη και όταν η υποχρέωση χωριστής αναγραφής δεν προβλέπεται στα έγγραφα του διαγωνισμού και, επίσης, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι, από ουσιαστική άποψη, η προσφορά καλύπτει όντως το ελάχιστο κόστος εργασίας, σύμφωνα με τη σχετική δήλωση της διαγωνιζόμενης επιχειρήσεως;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

18 Με το προδικαστικό ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ’ ουσίαν, να διευκρινισθεί αν οι αρχές της ασφάλειας δικαίου, της ίσης μεταχειρίσεως και της διαφάνειας, οι οποίες διατυπώνονται στην οδηγία 2014/24, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, κατά την οποία η μη χωριστή αναγραφή, σε μια οικονομική προσφορά υποβληθείσα στο πλαίσιο διαδικασίας αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως, του κόστους εργασίας επιφέρει τον αποκλεισμό της εν λόγω προσφοράς, χωρίς δυνατότητα συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων, ακόμη και όταν η υποχρέωση χωριστής αναγραφής δεν προβλέπεται στα έγγραφα του διαγωνισμού.

19 Συναφώς, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, αφενός, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως επιβάλλει να έχουν όλοι οι προσφέροντες τις ίδιες ευκαιρίες κατά τη διατύπωση των όρων των προσφορών τους και συνεπάγεται, ως εκ τούτου, ότι οι προσφορές αυτές υποβάλλονται υπό τις ίδιες προϋποθέσεις για όλους τους προσφέροντες. Αφετέρου, η υποχρέωση διαφάνειας έχει ως σκοπό να αποκλείσει τον κίνδυνο ευνοιοκρατίας και αυθαιρεσίας εκ μέρους της αναθέτουσας αρχής. Η υποχρέωση αυτή συνεπάγεται ότι όλοι οι όροι και οι κανόνες διεξαγωγής του διαγωνισμού πρέπει να είναι διατυπωμένοι με σαφήνεια, ακρίβεια και χωρίς αμφισημία είτε στην προκήρυξη του διαγωνισμού είτε στη συγγραφή υποχρεώσεων, ώστε, πρώτον, να μπορούν όλοι οι προσφέροντες οι οποίοι είναι ευλόγως ενημερωμένοι και επιδεικνύουν τη συνήθη επιμέλεια να αντιληφθούν επακριβώς το περιεχόμενό τους και να τους ερμηνεύσουν με τον ίδιο τρόπο και, δεύτερον, να είναι σε θέση η αναθέτουσα αρχή να ελέγξει αποτελεσματικά αν οι προσφορές ανταποκρίνονται στα κριτήρια της επίμαχης συμβάσεως (απόφαση της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo, C-27/15, EU:C:2016:404, σκέψη 36 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

20 Βάσει των προεκτεθέντων, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως και η υποχρέωση διαφάνειας δεν επιτρέπουν τον αποκλεισμό οικονομικού φορέα από διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως λόγω μη τηρήσεως από τον φορέα αυτόν υποχρεώσεως η οποία δεν προκύπτει ρητώς από τα σχετικά με τη διαδικασία έγγραφα ή από την ισχύουσα εθνική νομοθεσία, αλλά από ερμηνεία της εν λόγω νομοθεσίας και των εν λόγω εγγράφων, καθώς και από την εκ μέρους των εθνικών διοικητικών αρχών και των εθνικών δικαστηρίων συμπλήρωση των κενών των εγγράφων και της νομοθεσίας (απόφαση της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo, C-27/15, EU:C:2016:404, σκέψη 51· πρβλ. διάταξη της 10ης Νοεμβρίου 2016, Spinosa Costruzioni Generali και Melfi, C-162/16, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:870, σκέψη 32).

21 Αντιθέτως, οι ίδιες αρχές δεν απαγορεύουν, κατ' αρχήν, τον αποκλεισμό οικονομικού φορέα από διαδικασία συνάψεως δημόσιας συμβάσεως λόγω μη τηρήσεως από τον φορέα αυτόν υποχρεώσεως η οποία επιβάλλεται ρητώς, επί ποινή αποκλεισμού, από τα σχετικά με τη διαδικασία έγγραφα ή από τις ισχύουσες διατάξεις του εθνικού δικαίου.

22 Η εκτίμηση αυτή επιβάλλεται κατά μείζονα λόγο καθόσον, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, σε περίπτωση κατά την οποία υποχρεώσεις είχαν ρητώς επιβληθεί, επί ποινή αποκλεισμού, με τα σχετικά με τη δημόσια σύμβαση έγγραφα, η αναθέτουσα αρχή δεν μπορεί να δέχεται οιεσδήποτε διορθώσεις παραλείψεων των εν λόγω υποχρεώσεων (βλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 6ης Νοεμβρίου 2014, Cartiera dell'Adda, C-42/13, EU:C:2014:2345, σκέψεις 46 και 48, της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo, C-27/15, EU:C:2016:404, σκέψη 49, καθώς και της 10ης Νοεμβρίου 2016, Ciclat, C-199/15, EU:C:2016:853, σκέψη 30).

23 Συναφώς, πρέπει να προστεθεί ότι το άρθρο 56, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/24 επιτρέπει στα κράτη μέλη να περιορίσουν τις περιπτώσεις στις οποίες οι αναθέτουσες αρχές μπορούν να ζητούν από τους ενδιαφερόμενους οικονομικούς φορείς να υποβάλλουν, να συμπληρώνουν, να αποσαφηνίζουν ή να ολοκληρώνουν εντός εύλογης προθεσμίας τις πληροφορίες ή τα έγγραφα που φέρονται ως ελλιπή, εσφαλμένα ή ελλείποντα.

24 Τέλος, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, η οποία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, μια εθνική ρύθμιση που αφορά τις διαδικασίες σύναψης δημόσιας σύμβασης και που έχει ως σκοπό να διασφαλιστεί η ίση μεταχείριση των προσφερόντων δεν πρέπει να βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού (πρβλ. απόφαση της 8ης Φεβρουαρίου 2018, Lloyd's of London, C-144/17, EU:C:2018:78, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

25 Εν προκειμένω, από τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο προκύπτει ότι η υποχρέωση, επί ποινή αποκλεισμού, να αναγράφεται χωριστά το κόστος εργασίας απορρέει σαφώς από τις συνδυασμένες διατάξεις του άρθρου 95, παράγραφος 10, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων και του άρθρου 83, παράγραφος 9, του εν λόγω κώδικα, όπως ίσχυε κατά τον χρόνο της δημοσιεύσεως της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης προκηρύξεως. Βάσει του άρθρου 56, παράγραφος 3, της οδηγίας 2014/24, ο Ιταλός νομοθέτης αποφάσισε, με το άρθρο 83, παράγραφος 9, του εν λόγω κώδικα, να αποκλείσει από τη διαδικασία συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων την περίπτωση, ιδίως, κατά την οποία οι ελλείπουσες πληροφορίες αφορούν το κόστος εργασίας.

26 Εξάλλου, καίτοι το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης προκήρυξη δεν υπενθύμιζε ρητώς την υποχρέωση των δυνητικών προσφερόντων, την οποία προβλέπει το άρθρο 95, παράγραφος 10, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων, να αναγράφουν στην οικονομική προσφορά το κόστος εργασίας που επρόκειτο να φέρουν, εντούτοις από τα στοιχεία της δικογραφίας που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι η προκήρυξη αυτή διευκρίνιζε ότι, «όσον αφορά τα μη προβλεφθέντα ρητώς στην εν λόγω προκήρυξη, στα έγγραφα και στη συγγραφή υποχρεώσεων του διαγωνισμού, οι κανόνες του [κώδικα δημοσίων συμβάσεων]» έχουν εφαρμογή.

27 Επομένως, κάθε προσφέρων ο οποίος ήταν ευλόγως ενημερωμένος και επιδείκνυε τη συνήθη επιμέλεια ήταν, κατ' αρχήν, σε θέση να λάβει γνώση των σχετικών κανόνων που ήσαν εφαρμοστέοι στην επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης διαδικασία διαγωνισμού, συμπεριλαμβανομένης της υποχρεώσεως να αναγράφεται στην οικονομική προσφορά το κόστος εργασίας.

28 Υπό τις συνθήκες αυτές, οι αρχές της ίσης μεταχειρίσεως και της διαφάνειας δεν αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, κατά την οποία η μη αναγραφή του κόστους εργασίας επιφέρει τον αποκλεισμό του προσφέροντος χωρίς δυνατότητα προσφυγής στη διαδικασία συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων, τούτο δε ακόμη και όταν η προκήρυξη δεν υπενθύμιζε ρητώς την εκ του νόμου υποχρέωση αναγραφής του κόστους εργασίας.

29 Ωστόσο, από τις γραπτές παρατηρήσεις που υπέβαλε στο Δικαστήριο η Gea προκύπτει ότι το προκαθορισμένο έντυπο που οι προσφέροντες στο πλαίσιο του επίμαχου στην υπόθεση της κύριας δίκης διαγωνισμού έπρεπε υποχρεωτικά να χρησιμοποιήσουν δεν τους παρείχε εκ των πραγμάτων τη δυνατότητα να αναγράψουν χωριστά το κόστος εργασίας. Επιπλέον, η σχετική με τον εν λόγω διαγωνισμό συγγραφή υποχρεώσεων διευκρίνιζε ότι οι προσφέροντες δεν μπορούσαν να υποβάλουν κανένα έγγραφο το οποίο δεν είχε ζητηθεί ειδικά από την αναθέτουσα αρχή.

30 Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, μόνο αρμόδιο να εκτιμήσει τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης και τα σχετικά με την επίμαχη προκήρυξη έγγραφα, να ελέγξει αν ήταν, όντως, εκ των πραγμάτων αδύνατον για τους προσφέροντες να αναγράψουν το κόστος εργασίας σύμφωνα με το άρθρο 95, παράγραφος 10, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων και να κρίνει αν, ως εκ τούτου, τα εν λόγω έγγραφα δημιουργούσαν, παρά τη ρητή παραπομπή στις σαφείς διατάξεις του εν λόγω κώδικα, σύγχυση στους προσφέροντες.

31 Εάν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τούτο όντως ίσχυε, πρέπει ακόμη να προστεθεί ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, λαμβανομένων υπόψη των αρχών της ασφάλειας δικαίου, της διαφάνειας και της αναλογικότητας, η αναθέτουσα αρχή δύναται να παράσχει στους προσφέροντες τη δυνατότητα θεραπείας της παραλείψεώς τους και εκπληρώσεως των υποχρεώσεων που προβλέπει η σχετική εθνική νομοθεσία εντός προθεσμίας ταχθείσας από την αναθέτουσα αρχή (πρβλ. απόφαση της 2ας Ιουνίου 2016, Pizzo, C-27/15, EU:C:2016:404, σκέψη 51, καθώς και διάταξη της 10ης Νοεμβρίου 2016, Spinosa Costruzioni Generali και Melfi, C-162/16, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2016:870, σκέψη 32).

32 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι οι αρχές της ασφάλειας δικαίου, της ίσης μεταχειρίσεως και της διαφάνειας, όπως διατυπώνονται στην οδηγία 2014/24, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, κατά την οποία η μη χωριστή αναγραφή, σε μια οικονομική προσφορά υποβληθείσα στο πλαίσιο διαδικασίας αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως, του κόστους εργασίας επιφέρει τον αποκλεισμό της εν λόγω προσφοράς, χωρίς δυνατότητα συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων, ακόμη και όταν η υποχρέωση χωριστής αναγραφής δεν προβλέπεται στα έγγραφα του διαγωνισμού, στο μέτρο που η εν λόγω προϋπόθεση και η εν λόγω δυνατότητα αποκλεισμού προβλέπονται σαφώς από την εθνική ρύθμιση σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων στην οποία γινόταν ρητή παραπομπή. Ωστόσο, εάν οι διατάξεις του διαγωνισμού δεν παρέχουν τη δυνατότητα στους προσφέροντες να αναγράψουν το εν λόγω κόστος στις οικονομικές προσφορές τους, οι αρχές της διαφάνειας και της αναλογικότητας πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να επιτραπεί στους προσφέροντες να θεραπεύσουν την παράλειψή τους και να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που προβλέπει η σχετική εθνική ρύθμιση εντός προθεσμίας ταχθείσας από την αναθέτουσα αρχή.

Επί των δικαστικών εξόδων

33 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (ένατο τμήμα) αποφαίνεται:

Οι αρχές της ασφάλειας δικαίου, της ίσης μεταχειρίσεως και της διαφάνειας, όπως διατυπώνονται στην οδηγία 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014, σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, κατά την οποία η μη χωριστή αναγραφή, σε μια οικονομική προσφορά υποβληθείσα στο πλαίσιο διαδικασίας αναθέσεως δημόσιας συμβάσεως, του κόστους εργασίας επιφέρει τον αποκλεισμό της εν λόγω προσφοράς, χωρίς δυνατότητα συμπληρώσεως ή διευκρινίσεως των υποβληθέντων εγγράφων, ακόμη και όταν η υποχρέωση χωριστής αναγραφής δεν προβλέπεται στα έγγραφα του διαγωνισμού, στο μέτρο που η εν λόγω προϋπόθεση και η εν λόγω δυνατότητα αποκλεισμού προβλέπονται σαφώς από την εθνική ρύθμιση σχετικά με τις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων στην οποία γινόταν ρητή παραπομπή. Ωστόσο, εάν οι διατάξεις του διαγωνισμού δεν παρέχουν τη δυνατότητα στους προσφέροντες να αναγράψουν το εν λόγω κόστος στις οικονομικές προσφορές τους, οι αρχές της διαφάνειας και της αναλογικότητας πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι δεν αντιτίθενται στο να επιτραπεί στους προσφέροντες να θεραπεύσουν την παράλειψή τους και να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις που προβλέπει η σχετική εθνική ρύθμιση εντός προθεσμίας ταχθείσας από την αναθέτουσα αρχή.

(υπογραφές)